

blaten in z blatom v avtu srečno prispel domov.

Poslej je bila samo še enkrat Sora tako visoka, da je razdirala, bilo je to v jeseni 1962, ko je tako narasla, da je odtrgala polovico brvi ob zdravstveni postaji v Gorenji vasi. Ob podporno bruno na sredi brvi je voda nanesla toliko korenin, da ga je močno narasla Sora prepognila in deloma odnesla 20 cm visoke traverze. Upognila jih je tako, da je bilo kar neverjetno. Ko so to brv potem popravili, so jo zvišali za kak meter, tako, da ni pričakovati, da

bi Sora še kdaj tako narasla, da bi jo mogla odnesti.

Kar se tiče mostov, naj še pripomnim, da je imel streho do leta 1952 še en most, in sicer na Fužini, ki pa se je pod silno težo snega, ki ga je bilo na strehi nad dva metra, podrli. Tudi temu dogodku sem bil priča in le srečnemu naključju se imam zahvaliti, da sem z voznikom in konji odnesel zdravo kožo. Kljub temu, da je bilo takrat toliko snega in smo pričakovali ogromno poplavo, je sneg hitro skopnel, ne da bi povzročil poplave.

Dr. Milan Gregorčič

KAKO SMO V ŽELEZNIKIH OHRANILI PLAVŽ

Plemenito delo za vrednotenje kulturno-zgodovinskih dejstev, predmetov in spomenikov je v Železnikih vzniknilo v burnem predvojnem času. Tedaj, ko je življenje železnikarskega proletarca zahtevalo, da se izkoristi vsaka priložnost za iskanje vsakdanjega kruha, tedaj je padla tudi odločitev, da poderejo »turn« v Železnikih, katerega kamenje in železo bi pomenilo nekaj dni obstoja za marsikaterega prebivalca Železnikov. Kot tajnik takratnega prosvetnega društva bi javnosti rad ohranil natančni podatek, kdaj so v Železnikih pričeli rušiti plavž in postopek, kako smo že začeto rušenje preprečili.

Bilo je 14. marca 1941. leta. Že na predvečer mi je nekdo od prebivalcev povedal, da začnejo zjutraj podirati »turn«. Takoj sem sklenil, da storim vse, kar je v mojih močeh, da to rušenje preprečim. Takoj, ko mi je zjutraj čas dopuščal, bilo je to okrog 8. ure, sem s kolesom pohitel na kraj žalostnega prizorišča. Toda ko sem prišel tja, sem videl, da je »turn« že brez strehe. Hitro obrnem kolo in z vso naglico poženem na stanovanje takratnega župana Nika Žumra, mu povem, kaj se na plavžu dogaja, in ga prosim, naj pomaga in ukrepe karkoli, da se rušenje ustavi. Župan Žumer je takoj vzel v roke telefon, poklical sresko načelstvo v Škofji Loki in razložil, za kaj gre. Sreski načelnik (po naše okrajni glavar) Kakelj mu je odgovoril, da on tu ne more poseči vmes, ker ni nobenega odloka, ki bi ščitil take objekte. Žumer takoj zavrti drugo številko in pokliče univerzitetnega profe-

sorja dr. Franceta Steleta, ki je bil pri banovini referent za umetnostno zgodovino. Po razlagi župana je takoj vedel, za kaj gre in v imenu banovine izdal odločbo, ki imenuje plavž za tehnični spomenik. Istočasno naroča škofjeloške mu glavarju Kaklju, naj takoj pošlje žandarmerijo v Železnike na kraj rušenja, da se to takoj ustavi in izda nalog, da plavž postavijo nazaj v prejšnje stanje. Ko sta šla žandarja Maksimovič (padel v Srbiji) in njegov kolega Stojanovič na mesto dogajanja, je bila ura 8 in 40 minut. Bilo je nekaj prerekanja, najhuje se je upiral Tone R. Plavž je bil tedaj porušen že do zgornjih lin (oken) in bolelo me je, ko sem videl, koliko je že škode, toda vseeno srečen, da se je podiranje ustavilo. Samo pičla ura je minila od začetka moje intervencije pa do nastopa žandarjev, pa že takšna škoda. Eno pa lahko z gotovostjo trdim: ko bi ne bil tako hitro ukrepal in ko bi ne imeli takrat v Železnikih župana, kot je bil Niko Žumer, bi bil plavž še istega dne do tal porušen in Železniki bi bili izgubili edinstven tehnični spomenik.

Ko sem se nekoliko umiril, sem napisal dve pismi. Eno je bilo naslovljeno na sresko načelstvo v Škofji Loki, drugo pa na Prosvetno zvezo v Ljubljani. Pismi sta bili naslednje vsebine:

*P. n.
Sresko načelstvo
Škofja Loka*

14. 3. 1941

Podpisano društvo sporoča naslovu,

kar je bil naslov že obveščen od občine Železniki, da so upravitelji posestev »Fužina zgornji Železniki« danes pričeli podirati PLAVŽ, edino še ohranjeno visoko peč v Sloveniji, v kateri so v preteklih stoletjih toplili železovo rudo.

Prosvetno društvo obsoja podiranje takih zgodovinskih spomenikov, zato se bo proti rušenju tega plavža borilo z vsemi razpoložljivimi sredstvi in za obnovitev tega, kar je na omenjeni peči že porušenega. Naslov prosimo, da proti podiranju tega plavža nastopi z vso odločnostjo.

Tavčar Jakob
t. č. predsednik

Gortner Blaž
t. č. tajnik

Zig
Prosvetno društvo Železniki

Pismu, ki je bilo prav tako tega dne poslano na Prosvetno zvezo v Ljubljano, pa je bil dodan še odstavek:

Plavž je vzbujal pozornost in občudovanje tujcev, ki so prihajali v Železnike. Ima pa tudi zgodovinsko vrednost. Prosvetno društvo obsoja tako barbarško odstranjevanje zgodovinskih spomenikov. Prosvetno zvezo prosimo, da se na odločujočih mestih zavzame, da se ta starinska visoka peč obnovi in postavi nazaj v prejšnje stanje.

Sledijo podpisi in štampiljka kot na prejšnjem pismu. Obe pismi sta ohranjena v mojem zasebnem arhivu.

Dne 9. aprila nas je zatekla okupacija in plavž je med vojno ostal na pol porušen. Šele zadruga kovinarjev »NIKO« Železniki si je leta 1949 zadala nalogo, da plavž obnovi, kar je tudi uspešno opravila. Toda na strehi je nastala mala sprememba, streha je prej imela kratko sleme, sedaj pa ima stožec.

Ko smo leta 1968 odpirali muzejsko zbirko v Železnikih, sem stal v bližini, ko sta se rokovala naš tajnik Niko Žumer in dr. France Stele. Ko sta se predstavila, je dr. Stele dejal: »O, dobro se vas spominjam kot takratnega župana, ko smo rešili in zavarovali ta tehnični spomenik. Trdim lahko, da je plavž in vaša muzejska zbirka prvi zametek tehničnega muzeja v Sloveniji.« Po letu 1945 se je žal še mnogo rušilo: kabarene, rešanci, vigenci in fužine; material so porabili za nove stanovanjske zgradbe. Naj končam s stihom rojaka dr. Franceta Koblarja:

»Ugasnile so v plavžih silne peči, le tih spomenik o njih govori.«

Blaž Gortner

SORIČANI SO ODKLONILI NEMŠKO ŠOLO

V Koledarju šolske družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani za leto 1931 je nekdanji soriški učitelj Josip Armič objavil članek z naslovom »Sorica in nemški Schulverein« (str. 70 do 76). V njem omenja najprej naselitev Tirolovev in naštevava nemška ledinska imena, ki spominjajo na te stare tuje naselnike. Potem pa piše o soriški šoli in o svojih doživljajih z otroki, potomci nemških naseljenikov. Med drugim pripoveduje tudi o poskusih oblasti, da bi šolo napravili nemško. V čast Soričanov pa pove, da so take poskuse zavrnili.

Navajam dobesedno Armičevo pisanje:

Ko sem prišel leta 1892 kot šolski upravitelj na tamošnjo tedanjo enorazrednico, sem se kmalu prepračil o stanju in ostankih tirolske naselbine. Všolane so bile tedaj tri vasi: Spodnja in Zgornja Sorica ter Spodnje Danje. Ostale, prej imenovane vasi ob pobočju Ratičovca pa so bile zaradi oddaljenosti izven šolskega okoliša. V Spodnji in Zgor-

nji Sorici ni bilo tedaj opaziti med otroki nobenega ostanka tirolskega narečja. Otroci so govorili in znali le slovensko. V Spodnjih Danjah, mali in izolirani, dobre pol ure od Sorice oddaljeni vasiči, ter v ostalih, nevšolanih gorskih vaseh, se je pa med deco ohranila neka mešanica tirolskega narečja in slovenščine. Samostalnike in glagole so rabili večinomoma nemške, sklanjali in spregali so jih pa slovensko. V primer navajam nekaj stavkov iz Žumer-Razingerjevega I. berila, ki je bilo tedaj v rabi, in sicer iz berilnega sestavka: »Košnja« (Moud-Mahdzeit). Ob košnji kosci zarana vstajajo. (Me moude moudarji fri aufštenajo.) Na ramo vzemo sklepano koso in si opašejo vodir. (Na oksel nejmajjo getonglato žejgnžo in frbindajo kumpf.) Veselo odrinejo na senožeti. (Fro genajo na moud.) Tam se razvrste in urno kose. (Drt se štelajo v vrste in hajlajo mejat.) Rosna trava s cveticami vred pada pod ostro